

Література

1. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика: монографія / А.І. Кузьмінський. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2002. – 288 с.
2. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / А.І. Кузьмінський. – К., 2003. – 481 с.
3. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н.Ф. Талызина. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 343 с.

Аннотация. Кузьминский А. И. Особенности управления учебным процессом в системе последипломного образования. В статье на основании анализа содержания, структуры, функций управления учебным процессом в системе последипломного образования раскрываются его определяющие особенности, учёт которых может способствовать поиску наиболее эффективных путей обеспечения качества образовательных услуг в сфере профессионального совершенствования и повышения квалификации.

Ключевые слова: учебный процесс, управления учебным процессом, последипломное образование, система принципов управления.

Summary. Kuz'minskyi A. The Peculiarities of the Education Process Management in the System of After-diploma Education. The article considers the peculiarities of the education process in the system of after-diploma education and focuses that the realization of peculiarities will promote the search of the most effective ways of insuring the quality of education services in the sphere of professional improvement. The author bases his conclusions on thorough analysis of the content, structure and functions of the education process management.

Key words: education process, education process management, after-diploma education, system of management principles.

УДК: 374.013.83

Л. Б. Лук'янова

СОЦІОКУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розкрито роль освіти дорослих у контексті сучасних соціально-економічних трансформацій, зокрема для створення та реалізації демократичної громадянськості й зміцнення демократичних цінностей; обґрунтовано її доцільність через реалізацію соціокультурної функції

Ключові слова: освіта дорослих, соціокультурна функція, життєдіяльність соціуму, сучасне суспільство.

Проблема розвитку освіти дорослих набуває дедалі більшого значення у сучасних соціально-економічних умовах. Хоча сама ідея освіти впродовж життя далеко не нова. Перші паростки цієї концепції можна знайти у працях Платона, Конфуція, Сократа, Аристотеля, Сенеки й інших видатних мислителів. Ідеї неперервної освіти представлені у поглядах Вольтера, Гете, Руссо, які безпосередньо пов'язували її з досягненням вершини розвитку людини. Її сенс зафіксовано у прислів'ях та приказках різних народів.

Перші спроби рефлексії щодо проблеми освіти дорослих, з'явилися у 50-60 роки ХІХ століття. Прибічники просвітницької концепції вбачали в освіті важливу передумову перетворення суспільства (М. Пірогов, К. Ушинський, Н. Чернишевський).

Швидкоплинність змін сучасного суспільства об'єктивно зумовлюють необхідність формування особистості, здатної до сприйняття і творення змін,

налаштовану на усвідомлення суспільних перетворень як природної норми. Важливим чинником, що сприяє розв'язанню цієї проблеми, є освіта дорослих, функціонування й розвиток якої має свою змістову специфіку, зумовлену особливостями контингенту, інноваційними підходами, сукупністю завдань.

Аналіз праць із цієї проблеми свідчить, що нею опікувалися багато дослідників, зокрема В. Вернер, П. Джарвіс, Дж. Кідд, Е. Кінг, С. Кортней, П. Ленгранд, М. Ноулс, А. Роджерс та ін. Окремі аспекти проблеми розкрито у працях вітчизняних і російських вчених (С. Змейова, С. Архипової, О. Огієнко, В. Онушкіна, Н. Ничкало, В. Подобєда, Л. Сігаєвої та ін.).

Слід зазначити, що нині активно функціонують освітні центри, діяльність яких спрямована на розвиток неперервної освіти дорослих в окремих країнах, організацію їхньої інтернаціональної взаємодії. Важливість державної підтримки освіти дорослих визнається владними структурами багатьох пострадянських країн, зокрема у грудні 1997 року Міжпарламентська асамблея країн-учасниць СНД прийняла Модельний закон «Про освіту дорослих». Цей закон встановлює правові основи для розроблення й реалізації загальнодержавної політики в галузі освіти для дорослих і покликаний сприяти створенню в країнах співдружності ефективної системи неперервної освіти, що забезпечує професійне удосконалення й розвиток особистості протягом життя.

Водночас, проблема освіти дорослих з позиції її соціокультурної функції вимагає поглибленого розгляду, що і стало метою нашої статті. Дано пояснення й зупинимося на 2 позиціях: 1. Визначення сутності поняття «дорослий», «освіта дорослих». 2. Соціокультурна функції освіти дорослих.

Перша позиція. Загалом поняття, якими оперують в освітньому процесі дорослих є міжгалузевими, вони розкривають процесуальні, ціннісні, результативні аспекти функціонування соціальних інститутів суспільства, мають складні, багатофакторні зв'язки з іншими соціокультурними явищами. Зазвичай виникають різноманітні й достатньо суперечливі трактування цих понять. Така невизначеність, на думку М. Громкової, вимагає подальшого аналізу й осмислення. Вчена пропонує за основу аналізу взяти очевидну тезу про те, що дорослий є суб'єктом взаємодії з навколишнім світом як природа («біо»), суспільство («соціо») і духовний простір («дух»), важливі на його життєвому шляху [4].

Зрозуміло, категорія дорослості передбачає зростання людини, оскільки дорослими не народжуються. Отже, за критерієм часу можна розділити тенденцію зростання дихотомічно: доросла людина – недоросла людина.

Так, Б. Ананьев вважає дорослими людей, вік яких знаходиться в проміжку від 21- 65 років, Ю. Кулпюткин – від 16-70, О. Степанова 18-40 років. На думку А. Реан, дана ситуація обумовлена суб'єктивним самовідчуттям і об'єктивними показниками розквіту сил людини, які визначаються не стільки хронологічним віком, скільки різними чинниками: соціоекономічним статусом, освітнім рівнем, специфікою професійної діяльності тощо [6].

Межі періодів дорослості також не мають чітко обкреслених рамок. Так, у сучасній психології розвитку особистості дедалі більше закорінюється точка зору Р. Крайг про те, що точно вказати такі межі достатньо складно, оскільки головною особливістю дорослості постає його мінімальна залежність від хронологічного віку. Увесь період дорослості доцільно поділити на ряд етапів. Г. Крайг виокремлює три стадії дорослості: рання дорослість – 20-40 років, середня дорослість – 40-60 років і пізня дорослість від 60 років і далі [5].

У сучасному суспільстві прийнято період життя людини поділяти на три періоди: недорослість, дорослість, похилий вік (рис. 1).

Рис. 1. Вікові періоди життя людини

Отже хронологія показує, що до категорії недорослих людей потрапляють і діти, і люди похилого віку, тобто ті, хто знаходяться на початку й в кінці життєвого шляху. Таким чином, маємо циклічний підхід до аналізу людського життя та її вікового становлення, де дорослість посідає центральне положення.

Звернемося до трактування терміну «освіта дорослих» одним із засновників цього освітнього напрямку американським вченим М. Ноулзом. На його думку, поняття вбирає три різних значення: широке, вузьке й сукупне. У широкому розумінні – це процес навчання дорослих; у вузькому – комплекс організованих дій щодо навчання дорослих, які здійснюються багатьма закладами з метою досягнення специфічних цілей; сукупне значення об'єднує процеси й дії в ідею, яка реалізується в соціальній практиці, що й дозволяє розглядати «освіту дорослих» як соціальний інститут задля задоволення потреб дорослої людини в освіті, культурі, адаптації до соціуму.

Позиція друга. Нині, як свідчать результати соціологічних досліджень, у процесі економічних і соціальних перетворень, значна кількість дорослого населення втратила відчуття стабільності, віри у власні сили й можливості, що забезпечують успішність життєдіяльності. За таких умов саме освіта має відіграти ключову роль у відновленні стабільності, динамічного розвитку суспільства, його громадянської, професійної й побутової культури.

У період реформ освіта є провідним стабілізуючим чинником між новими соціальними уявленнями та ідеалами попередніх поколінь, які знайшли своє втілення в історичній традиції. В умовах радикальної зміни ідеологічних переконань, соціальних уявлень, ідеалів і буття людей загалом саме освіта виконує стабілізуючу функцію й сприяє адаптації людини до нових умов. Освіта є способом соціалізації особистості й забезпечення наступності поколінь, середовищем спілкування й залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки.

Освіта прискорює процес розвитку й становлення людини як особистості, суб'єкта, забезпечує формування її духовності, світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів. Вона покликана допомогти суб'єкту увійти в культуру, освоїти її цінності й успішно діяти в культурному бутті; її завданням є формування суб'єкта, здатного побачити проблеми, суперечності цього світу, розпредметити його, знайти нові комбінації відомих елементів і своєю діяльністю створити відсутні елементи, для того, щоб інсайт, творче осяяння породило нову культурну реальність, діяльність зі створення культурних цінностей.

В умовах девальвації загальнокультурної компоненти освіти, превалювання прагматично-утилітарних тенденцій предметом культурологічного аналізу стає виявлення й обґрунтування культурних цілей і функцій освіти дорослих як сфери духовного виробництва, її соціального значення, ролі посередника між культурою й

особистістю, яка здійснює вибір культурно-освітніх цінностей, культурних моделей, що сприятиме гармонізації і стабілізації сучасної соціокультурної ситуації.

Нині освіта, наголошує Б. Гершунський, як ніколи потрібна «не для окремих, часткових змін на краще у суспільстві, а для докорінних змін психологічних і моральних якостей людей, їх культури, без чого не тільки не можливий суспільний прогрес, але й саме існування цивілізації опиняється під загрозою» [3, с. 135].

ЮНЕСКО ввела спеціальну термінологію, що відображає різні ступені організованості освітніх послуг, за якою офіційно визнається 3 форми освіти дорослих (рис. 2). Так, формальна освіта відбувається у спеціальних освітніх установах, включає звичайну систему професійної освіти та різноманітні курси перепідготовки і підвищення кваліфікації, по завершенню навчання той, хто навчався отримує загальновизнаний диплом або свідоцтво. Неформальна освіта (структуровані програми, які формально не визнаються національними системами) – може здійснюватися у будь-якому місці й необов'язково закінчується отриманням диплому (наприклад, відвідування клубів, гуртків, лекторіїв, секцій). Цим видом освіти зазвичай займаються організації і заклади культури. Наголосимо, що у розвинених країнах, як правило, система неформальної освіти посідає один рівень із формальною, а іноді й вище за значимістю, оскільки саме тут людина опиняється в оптимальних умовах для розвитку свого творчого потенціалу.

Інформальна освіта – неорганізоване набуття інформації, яке інколи не має цілеспрямованого характеру, зокрема через самоосвіту, відвідування бібліотек, театрів, музеїв, навіть спілкуючись з друзями і подорожуючи. Цей вид освіти ще називають соціально-побутовим, неструктурованим, а отже таким, що може відбуватися у сім'ї, суспільстві, у процесі виконання роботи, що становить найбільш поширену форму навчання на робочому місці.

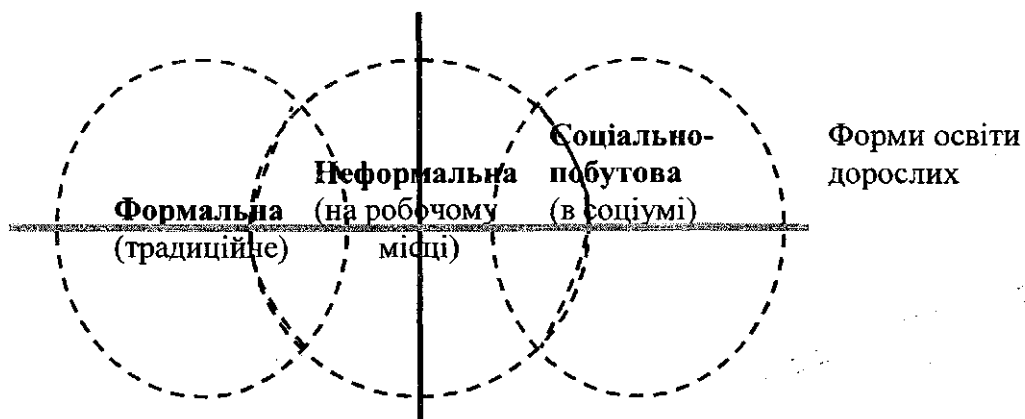

Рис. 2. Форми освіти дорослих

Спробуємо поєднати дві наші схеми – вікові межі дорослості й форми навчання дорослих, як бачимо для усіх категорій дорослих прийнятними є кожна з форм навчання, виконуючи поокремім або сукупний вплив на особистість дорослого.

Водночас, питання освіти впродовж життя людини не можна розглядати спрощено й пов'язувати його лише з об'єктивно біологічними процесами, оскільки необхідно урахувати соціальні процеси, характерні для будь-якої особистості, людського соціуму. Нові підходи до розуміння сутності освіти свідчать про становлення гуманітарної парадигми освіти, які орієнтуються на формування людини в культурі, на розвиток її духовного начала. Спираючись на цю концепцію освіти,

стверджує Н. Чибісова, людина здобуває знання, для того аби певною мірою наблизитися до культури, стати відповідною їй, а потім стати співучасницею культурного процесу [7, с. 98]. Головним принципом освіти дорослих, на думку Т. Браже, є її гарантована результативність через задоволення потреб людини у підвищенні життєвого її рівня шляхом отримання певних освітніх послуг.

Освіта є одним із найбільш оптимальних способів входження людини у світ науки та культури, оскільки саме в процесі здобування освіти людина засвоює культурні цінності. Відтак світовою спільнотою висувуються вимоги щодо формування глобальної стратегії освіти, у тому числі й дорослої людини (незалежно від місця та країни проживання, типу і рівня здобуття освіти). Узагальнення сучасних підходів до соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються у суспільстві й окреслюють роль освіти дорослих, дає підстави схарактеризувати їх певні тенденції, а саме: 1) модернізація соціальних умов суспільства, що потребує постійної адаптації людини до цих змін; 2) становлення постіндустріального інформаційного суспільства, суттєве збільшення міжкультурної взаємодії, поширення міжнародних освітніх проєктів; 3) посилення тиску глобальних проблем, розв'язання яких може відбуватися лише за умови міжнародного співробітництва, що у свою чергу вимагає ноосферного мислення; 4) зростаюча ролі людського капіталу, питома вага якого у розвинених країнах становить 70-80% національного ресурсу, що обумовлює необхідність інноваційної, випереджувальної освіти як молоді, так і дорослої людини.

Зазначимо, названі тенденції обумовили необхідність освітніх реформ, орієнтованих на поточні і перспективні потреби усієї світової спільноти, а відтак Україна не може залишатися осторонь цих реформ, й зокрема в сфері освіти дорослих. Отже, сучасна освіта повинна набути інноваційного змісту для змінюваних освітніх потреб дорослого населення, а суб'єкти освітнього процесу – здатності інноваційного способу життя і навчання. У цьому контексті доцільно звернутися до наукових поглядів В. Вернадського, на думку якого, «у народній освіті зацікавлені держава, сім'я, людська особистість, суспільні організації. З нею міцно пов'язані такі великі творіння життя людства, як наука, філософська думка, релігія, художня творчість» [2, с. 15]. Тому і наука, і освіта з позиції В. Вернадського розглядаються як єдина планетарна система.

В умовах глобалізації економіки освіта як фактор виробництва набуває особливого значення. Вона стає потребою індивіда, оскільки знання та інтелект дозволяють йому бути конкурентоздатним на ринку праці, знаходити оптимальні шляхи для вирішення нагальних потреб та задоволення найвищої потреби – самореалізації.

Освіта дорослих, як відносно самостійний соціокультурний інститут, має власний вектор розвитку, проте надзвичайно взаємопов'язана з іншими інститутами суспільства й здійснює випереджувальний вплив на інші сфери (економіку, політику, науку, право, безпеку, ідеологію, мораль).

Так, у міжнародних документах зазначено, що освіта дорослих є одним із важливих чинників впливу на життєдіяльність соціуму, усі його структурні елементи. Вона є і засобом регулювання соціальної поведінки, і засобом соціального контролю, виступаючи водночас й інструментом стабілізації соціокультурної ситуації. Більше того у контексті міжнаціональних проблем, освіта дорослих стає важливим цивілізованим (ненасильницьким, гуманістичним і демократичним) чинником гармонізації міжнаціональних і міждержавних відносин. На всіх рівнях необхідно визнати фундаментальну роль освіти дорослих для створення та реалізації демократичної громадянськості та зміцнення демократичних цінностей.

Отже на сучасному етапі розвитку суспільства значення соціокультурної ролі освіти дорослих можна репрезентувати такими чинниками: 1) усвідомлення власної причетності до світової спільноти з її культурними загальними і професійними тенденціями як результат процесу глобалізації; 2) динамікою процесів і явищ оточуючого середовища, які необхідно усвідомлювати, сприймати, адаптуватись до них; 3) збільшення інформаційного простору, суттєвими змістовими змінами інформації, що вимагає умінь пере опрацьовувати її, переносити й використовувати у нових умовах, використовувати сучасні технології; 4) посилення суб'єктивної позиції в соціумі, що потребує самостійності і відповідальності за власне життєзабезпечення; 5) зростанням ролі особистості її інтересів, комунікативних здібностей.

У зазначеному контексті на освіту дорослих покладається виконання низки функцій, зокрема, використання соціального досвіду й залучення до розв'язання сучасних проблем суспільства (соціальна); регулювання відносин у швидкозмінному зовнішньому середовищі (адаптивна); доступ до необхідної інформації, її пошук, відбір, систематизація, відтворення, використання (інформаційна); компенсування недоліків попередніх рівнів освіти й забезпечення балансу власної компетентності і сучасних вимог до професії (компенсаційна); оволодіння новими методами, способами дій (розвиваюча функція). Водночас саме реалізація соціокультурної функції освіти дорослих уможливорює їх саморозвиток, самоорганізацію, оновлення, зміни та прогностичний вплив на соціальні процеси.

Отже, реалізація соціокультурної функції освіти дорослих відбувається через: оновлення інтелектуального та інформаційно-технологічного аспектів освіти; духовно-практичне усвідомлення дійсності; накопичення і відтворення професійних і суспільних цінностей (політичних, правових, моральних тощо) для підвищення якості життя людини; обмін крос-культурними освітніми ініціативами; міжсуб'єкту андрагогічну взаємодію.

Таким чином, реалізація соціокультурної функції освіти дорослих, з одного боку, забезпечує існування людини в сучасних умовах, а з іншого, закладає основи майбутнього суспільства й формує образ людини у перспективі. Перший напрям полягає у формуванні того способу життя, який прийнятий у суспільстві нині, в оволодінні різними формами життєдіяльності (освітньою, трудовою, професійною, культурно-дозвільною), у розвитку духовного потенціалу людини для творення і творчості. Другий – прогностичний, уможливорює формування якостей особистості суспільства майбутнього.

Таким чином, піднесення соціокультурного статусу освіти дорослих в Україні дасть можливість реалізувати низку першочергових завдань. По-перше, створення підґрунтя для розвитку освіти впродовж життя, що уможливить функціонування випереджувальних моделей підготовки фахівців у різних сферах економіки, науки, політики, бізнесу на основі системи альтернативних підходів і наукових технологій; по-друге, розроблення інноваційних метаконцептів освіти дорослих як механізму подолання інерційності розвитку економіки, освіти і культури.

Анотація. Лукьянова Л. Б. Социокультурная функция образования взрослых в современном обществе. В статье раскрыта роль образования взрослых в контексте современных социально-экономических трансформаций, в частности, для формирования и укрепления демократических ценностей; обоснована его целесообразность через реализацию социокультурной функции.

Ключевые слова: образование взрослых, социокультурная функция, жизнедеятельность социума, современное общество.

Summary. Lukyanova L. Social-cultural Function of Adults' Education Formation in a Modern Society. *The article deals with the role of adult education in the context of contemporary social and economic transformations in particular for the formation and strengthening of democratic values and substantiates its feasibility through the implementation of social and cultural functions.*

Keywords: *adult education, social and cultural function, the vital activity of society, modern society.*

Література

1. Браже Т. Г. Принципы оценки деятельности андрагога / Т. Г. Браже // Педагогіка, 2000, №6. – с. 18-20.
2. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / Вернадский В. И. – М.: Наука, 1991. – 310 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
4. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: Учеб. пособие для системы доп. проф. образования / М. Т. Громкова. – М. – ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с
5. Крайг Г. Психология развития: [текст] / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2008. – 992с.
6. Реан, А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология: [текст] / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб.: Питер, 2007. – 480с.
7. Чибісова Н. Г. Вищий навчальний заклад як середовище формування цінностей студентської молоді в умовах сучасної України / Н. Г. Чибісова [монографія]. – Х.: Вид-во Нар укр. академії, 2004. – 256 с.

УДК 37.013

Т. К. Андрющенко

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті охарактеризовано особливості розвитку педагогів на різних етапах професійної діяльності, визначено завдання і принципи неперервної освіти, а також загальні вимоги до організації післядипломної освіти дорослих як складової неперервної освіти.

Ключові слова: *неперервна освіта, післядипломна освіта, педагоги, професійна діяльність.*

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується швидким зростанням кількості нової інформації, а також поширенням різновидів інформаційних джерел. У зв'язку з цим актуалізується потреба людини у постійному оновленні знань і пошуку нових способів їх отримання. Починаючи з середини ХХ ст., освіта дорослих стає одним із найважливіших засобів розвитку суспільства і людини. Пріоритетним напрямом є модернізація освіти, спрямована на удосконалення змісту, форм і методів освітньої діяльності як неперервної, що забезпечує формування особистості, здатної до саморозвитку і навчання упродовж всього життя. Особливо значуща роль у забезпеченні можливості реалізації вищезазначених завдань належить системі післядипломної освіти як складової неперервної освіти.

Ідея неперервної освіти «як просування вперед» була визначена Я. А Коменським і розвинута в працях таких зарубіжних учених, як Р. Дейв, К. Дьюк, А. Корреа, П. Ленгранд, П. Шукла та ін. Шляхи модернізації системи післядипломної педагогічної освіти, перспективи й теоретико-методологічні засади її розвитку розкривають у своїх дослідженнях відомі сучасні науковці Є. Бачинська, Л. Ващенко, О. Василенко,